Jak zohlednit vrozené potřeby žáků při učení venku

Stává se vám někdy, že žáci dělají něco úplně jiného, než jste zamýšleli? Že je nemotivuje to, co jste pro ně připravili? Že se doptávají na věci, které se vám zdají jasné? Že s vámi polemizují nad hodnocením?

Odpověď můžete najít ve vrozených potřebách. Ty totiž ovlivňují učební styl žáků víc, než si možná připouštíte. Ano, mozek je plastický a vy můžete na žáky výchovně působit a chtít po nich i to, „pro co se nenarodili“. Ovšem pouze do určité míry.

Nastavení mozku totiž při narození dítěte určuje další vývoj jeho osobnosti směrem k určitému typu. Toto nastavení nemají všichni lidé stejné a dítě může mít úplně jiné nastavení, než jeho rodiče. Ti sice dali dítěti do vínku nějaký genetický potenciál, ten se ale během vývoje v děloze určitým způsobem rozvinul.

Poznámka: V tomto textu se konceptu vrozených potřeb věnujeme pouze v kontextu učení venku. Pokud vás téma vrozených potřeb zajímá více, je možné ho zkoumat v knihách Teorie typů (jsou uvedeny v závěru textu). Tématu vrozených potřeb u dětí se věnuje také webinář Výchova na míru (zdarma na webu www.teorietypu.cz)

Do čeho se promítá vrozené nastavení mozku?

Především určuje, jaké dovednosti se budeme v životě učit snadno a jaké nám tak dobře nepůjdou. Například někdo se přirozeně vciťuje, jiný se empatii musí učit na základě logiky. Někdo tíhne ke stabilitě a osvědčeným postupům, jiný preferuje hledání nových cest. Někdo potřebuje mít vše naplánované, jiný se raději přizpůsobuje aktuální situaci. Výchovou je možné dítě trochu ovlivnit, ale ne jeho vrozené nastavení změnit. Ve výuce je možné rozvíjet i ty dovednosti, které dítěti přirozené nejsou, ale nemělo by se to dít pořád. V takovém případě totiž výrazně klesá vnitřní motivace žáka pro učení.

Vrozená nastavení mozku mají různí lidé různá, ale dají se v nich vysledovat určitě společné prvky, které lze kategorizovat do skupin, neboli 16-ti typů osobnosti. Vždy čtyřem z nich jsou společné tzv. vrozené potřeby, které jsou hlavním zdrojem vnitřní motivace člověka nejen v dětství, ale i v dospělosti.

Proč ve výuce myslet na vrozené potřeby?

My jako rodiče a učitelé můžeme přirozený vývoj osobnosti dítěte podporovat nebo mu (byť nevědomě) bránit. Výsledkem druhého přístupu může být snaha dítěte plnit naše očekávání nebo se jim naopak vzpírat - váš tlak na to, aby bylo dítě jiné, vyvolává protitlak. Navíc se dítě kvůli tomu vyvíjí v rozporu se svou přirozeností a v dospělosti může mít malou sebeúctu. Protože pocit, že „takový, jaký jsem, jsem v pořádku“ (samozřejmě neubližuju-li přitom druhým lidem), se vytváří už v dětství – na základě toho, jak dítě přijímají a hodnotí ti, kterým nejvíc důvěřuje – jeho rodiče a později další významné dospělé autority – zejména učitelé.

Jak na vrozené potřeby?

Především je potřeba méně hodnotit a více pozorovat. Místo hodnocení „zlobí“, „zase nedává pozor“ nebo „je hodný“ pátrejte po tom, PROČ se dítě chová určitým způsobem. Stejné chování dětí totiž může mít příčinu v různých vrozených potřebách.

Díky znalosti vrozených potřeb můžete svou výuku udělat rozmanitější a zvýšit šance, že vaši žáci budou motivováni a budou se efektivně učit. A když se právě ve výuce děje něco, co určitému typu osobnosti nevyhovuje, je to také v pořádku – pokud o tom s žáky mluvíme a hlídáme si, abychom je nehodnotili za něco, co je pro ně kvůli jejich vrozeným potřebám zatím těžké zvládat.

Jak pomáhá učení venku při odhalování vrozených potřeb žáků?

Venku se žáci dostávají do jiného prostředí, jiných situací a zpravidla řeší i jiné typy zadání, než uvnitř. Otevírá se tak příležitost žáky pozorovat z jiného úhlu, než jak je vidíme běžně ve třídě.

Zároveň je přínosné o různých potřebách mluvit ve skupině či celé třídě nahlas. Vysvětlit dětem, že ani ve třídě ani venku nemusíme vnímat určitou aktivitu jako stejně zajímavou a přínosnou, podobně jako při řešení úkolů nemusíme postupovat všichni stejně – každý si může najít svůj způsob, jak dosáhne cíle. Že jsme zkrátka různé osobnosti a máme taky různé styly učení.

Přehled vrozených potřeb

„TEĎ A TADY“ - vnímat neustále všemi smysly konkrétní realitu - reagovat na podněty – „zkusím a uvidím“ **OKAMŽITÝ DOPAD** - mít možnost konat, zažívat důsledky - učení zkušeností – ve spojení s reálným životem **SVOBODA** - reagovat na měnící se podmínky - dělám, když „můžu“, ne když „musím“	**ROZUMĚT a PROVĚŘOVAT** - vědět „Proč?“ = znát logické důvody požadavků - chápat principy fungování věcí a světa **KOMPETENTNOST** - být schopný, sám zvládat - svobodně se rozhodovat, mít názor **ZDOKONALOVÁNÍ** - učit se nové (ne to, co už jsem pochopil) - dávat si před sebe nové výzvy (vlastní)
STABILITA - cítit jistotu v tom, co znám, co se obvykle dělá - důvěřovat zkušenostem, používat osvědčené postupy **PŘEDVÍDATELNOST** - dodržovat pravidla - vědět, co bude, mít plán a neměnit ho **SPOLEHLIVOST** - mít konkrétní zadání, včetně postupu - dokončit, mít hotovo	**HLUBŠÍ SMYSL** - vědět proč (chápat smysl, s ohledem na lidi) - podporovat druhé, rozvíjet sebe **JEDINEČNOST** - být něčím výjimečný (ne nejlepší), pocit jinakosti - vlastní představy a cesty, inspirace zápalem druhých (ne návody, jak dělat „správně“) **HARMONIE** - být sám sebou, ale nebýt sám = být v souladu se svými hodnotami + ve skupině vždy navázat vztah

Jak ve výuce zohlednit vrozené potřeby jednotlivých typů osobnosti?

„TEĎ A TADY“, OKAMŽITÝ DOPAD, SVOBODA

- Pokud s učením venku začínáte, počítejte s tím, že **tito žáci budou nejdřív testovat, „co všechno si mohou dovolit“**. Než ven půjdete, udělejte si ve třídě diskusi na téma: „Jaká pravidla budeme venku dodržovat.“ Pokud budou žáci do stanovování pravidel zataženi, snadněji je přijmou za svá. Neměla by to být ale pravidla, která zcela omezují jejich svobodu pohybu a možnost volby.
- V případě porušení pravidla jen **stručně a jasně připomeňte, o jaké pravidlo se jedná**: „Jirko, hlas!“
- Co nejvíce **učte venku tam, kde je možné se volně pohybovat**, kde nemusíte děti neustále kontrolovat, jestli se chovají bezpečně. I tak ale předvídejte, zejména u menších dětí, že mohou nějakou nebezpečnou akci podniknout. Buďte proto připraveni i na to, že toto dítě chce vidět a na vlastní kůži zažít, „co se stane, když..“. Často nejdřív provede akci, teprve potom přemýšlí. Proto je vhodné, vyrážet ven „postupně“ a společně objevovat a zvykat si na nová místa. Otestovat, co je a není bezpečné. Děti s těmito potřebami si nová místa musí doslova „osahat a otestovat“ nestačí jim jen vysvětlit.
- Nebuďte překvapeni, když se toto dítě **při průzkumu a testování vlastní odolnosti drobně zraní**. Pokud si zranění způsobilo v důsledku vlastní volby, je vysoce pravděpodobné, že se rychle oklepe a nebude se z toho nijak hroutit.
- Tyto děti nemají rády stereotypy, ale nevadí jim pobyt na známých místech, pokud tam mohou něco aktivně DĚLAT, nejenom nad něčím přemýšlet. Měly by mít možnost **co nejvíce zapojovat své smysly a své tělo.**
- Také se hodí myslet na to, že když přijdeme ven, je vhodné nabídnout všem žákům, zda chtějí nejdřív trochu „upustit páru“ – vyběhat se, vyřádit se (zejména pokud se nejedná o první vyučovací hodinu a děti už dlouho seděly). Pak se většina dětí (ale tyto typy obzvlášť) mnohem lépe soustředí na téma či klidné pozorování, poslouchání atd.
- Jdete-li ven na delší dobu, připomeňte dětem, ať si s sebou vezmou **svačinu a pití**.
- Počítejte s tím, že tito žáci si všímají vašich gest, mimiky i tónu hlasu, a mohou na sebe přenést vaši náladu – **když jste otráveni, že venku prší, budou pravděpodobně také**. Naopak svým nadšením, co zajímavého se dá díky dešti venku podniknout, je snadno nakazíte (zejména, pokud v tom ucítí náznak akce a dobrodružství). Neverbální komunikaci čtou samozřejmě i jiné typy dětí, ale tyto typy si všímají i velmi jemných změn a přebírají je na sebe bez interpretace (nepřemýšlejí nad tím, co to asi znamená, ale rovnou to na sebe nechají působit).

STABILITA, PŘEDVÍDATELNOST A SPOLEHLIVOST

- Učení venku **oznamujte s dostatečným předstihem**. Ideální je, stane-li se pravidelnou součástí vaší výuky.

- **Nové místo nebo činnost popište** (jak to tam bude vypadat, co tam budete dělat), staré připomeňte (už jsme tam byli, kdy, co jsme tam dělali).
- **Sepište, co všechno budou děti venku potřebovat** a jak mají být oblečené. Nechte děti, aby se doptaly – není to ostuda chtít vědět podrobnosti.
- Mějme na mysli, že **dítě nemusí být ochotné pouštět se do nových fyzických výzev**, u kterých hrozí nebezpečí nebo třeba zašpinění (skákat přes potok, pracovat se špinavým venkovním materiálem apod.). Může dokonce pouze pozorovat, bez potřeby se zapojit. Popisujte, že je to v pořádku, pomozte mu najít jinou roli (jde-li o skupinovou práci) nebo najděte cestu, jak může úkol zpracovat jiným způsobem.
- Používejte strukturované materiály s jasnými instrukcemi. Zadání úkolů by mělo být velmi konkrétní – co má dítě dělat, v jakých krocích postupovat, jak bude vypadat výsledek, jak se bude hodnotit. Děti by měly mít možnost se o něco „opřít“ o zadání, zkušenějšího spolužáka či moci požádat o pomoc nás. **Ověřujte si, že žáci zadání pochopili a netápou** – může se stát, že ze strachu z toho, jak to budou vnímat spolužáci, se raději nezeptají.
- V průběhu **poskytujte těmto žákům ujištění a zpětnou vazbu**, pokud vysílají signály, že ji potřebují.
- **Vymezte jasně čas, který na práci budou mít**. Pokud jste čas neodhadli a úkol žáci nemohli dokončit, řekněte, kdy se k tomu vrátíte, popř. co mají udělat pro dokončení oni sami a kdy to mají odevzdat.
- Zadáváte-li kreativní úkol, vyžadující „tvoření z hlavy“, mějte **připraveno několik příkladů, jak to třeba může vypadat (modelujte) -** např. jaké přírodniny a kde mohou děti hledat, co a jak vyrobit z větviček atd. Nechcete-li tímto způsobem omezit kreativitu žáků, mějte to připraveno v písemné podobě a nabídněte to jako možnost pro ty, kteří to chtějí. Nebo svými příklady či modelováním podpořte individuálně jednotlivé žáky, kteří si o to říkají.
- V evokaci dávejte volbu: „Představte si, jak asi vypadá… / Vzpomeňte si, kdy jste se potkali s… učili se o…“.
- Postupně využívejte aktuálních situací k tomu, abyste těmto žákům ukazovali, že vše se dokonale předpovědět a naplánovat nedá (např. změna počasí). Ukazujte, co v takových situacích dělat, aby si uměli poradit, jaké minulé zkušenosti mohou k řešení situace využít. Například pokud je chladné počasí či lehce prší, pracujte s žáky venku jen chvíli a pak se vraťte pod střechu. Některé děti potřebují opravdu pozvolné testování nejen nového prostředí, ale i nových okolností (počasí, hluk, samostatnost venku apod.).

ROZUMĚT A PROVĚŘOVAT, KOMPETENTNOST A ZDOKONALOVÁNÍ

- Myslete na to, že samotný pobyt venku bez smysluplného cíle a možnosti pracovat se svou myslí, dítě tohoto typu neláká.
- Když s učením venku začínáte, **zdůvodněte dětem, proč tento způsob výuky zařazujete.** Odkazujte se na výzkumy a relevantní zdroje. Akcentujte ty důvody, které souvisí s efektivním učením (aby v tom žák viděl výhodu pro sebe).
- Průběžně zdůvodňujte, proč je přínosnější a třeba i jednodušší učit se venku určité téma.

- Zařazujte venku **badatelsky orientovanou výuku** – aktivity, kdy si žáci kladou hypotézy (své odhady jak pozorování/pokus dopadne) a sami nachází odpovědi.
- **Zapojujte žáky do spolurozhodování o tom, co budete dělat.** Vyzvěte je, aby vyhodnocovali varianty tím, že budou říkat argumenty pro a proti. S výsledným rozhodnutím se lépe ztotožní, když měli možnost se na něm podílet.
- **Neobviňujte žáky z nedostatku citlivosti**, když nejen na věci, ale např. i na zvířata pohlíží jako na zařízení, jehož funkčnost chce pochopit. Mohou testovat, co zvíře či rostlina vydrží, nebo co ostatní udělají, když … V takových situacích vysvětlujte, co se může stát, co takové chování způsobí. Věcně také rozebírejte, co prožívají jiní lidé a proč reagují tak, jak reagují – lidské vztahy a emoce potřebují tyto děti nejdřív pochopit, než se naučí reagovat citlivě a empaticky. Vyhněte se ale přitom „poučování“, ve kterém by žák cítil své selhání a nekompetentnost.
- Je možné, že se tyto děti venku při práci někdy „ztratí“ ve svých myšlenkách. Sedí či chodí venku mezi stromy a zdánlivě nic nedělají, ale pokud je chvilku pozorujeme, zjistíme, že neprožívají nudu, ale že uvnitř v hlavě intenzivně přemýšlí. Pokud je třeba, stačí je jemně vrátit do reality k tématu.

HLUBŠÍ SMYSL, JEDINEČNOST A HARMONIE

- Buďte připraveni na to, že dítě s těmito potřebami potřebuje často venku nejen podněty z reálného světa a fyzické aktivity, ale touží po „hlubším smyslu“ téměř u všeho, co dělá. I ve velmi zajímavém venkovním prostředí a **při lákavé výuce může mít tendenci utíkat do světa představ** – ve svém nitru si něco odehrávat nebo si s druhými povídat na téma „co by kdyby“.
- Zařazujte do výuky témata, v rámci kterých se řeší **„něco důležitého pro druhé či svět“.**
- Buďte jim k dispozici, když se zajímají o to, co se v přírodě děje a **informace jim poskytujte v souvislostech**. Například při pozorování hmyzu u vody si děti snadno zapamatují z vyprávění, kdo koho loví, jak to, že umí chodit po vodě, létat tak rychle, jak jsou jednotlivé druhy mezi sebou propojené. Naopak názvy jednotlivých druhů si pamatují hůř, zpravidla až po několikerém povídání.
- Máte-li prostor, **dávejte najevo svůj zájem o to, co dítě cítí, prožívá, o co se zajímá, co ho baví.**
- Nesnažte se takové dítě „postavit nohama na zem“. V některých situacích je sice důležité ukázat mu, co je fantazie a co realita, ale dá se to udělat citlivým způsobem, aby si dítě nepřipadalo nepochopené či odmítané.
- Počítejte s tím, že **nálada ve skupině je zásadní pro pohodu dítěte**, učení venku nevyjímaje. Je vhodné i venku při ohlédnutí či reflexi aktivity začít otázkami typu: Jak se vám pracovalo? Jak jste se na místě/při pozorování/při práci cítili?Jaká byla nálada ve skupině? I krátké sdílení pocitů a prožitků může pomoci lépe „uložit“ to, co právě proběhlo, i se přeladit na aktivitu, která bude následovat.
- Berte v úvahu, že **soutěže může toto dítě prožívat rozporuplně** – může se obávat neúspěchu či řešit pocity těch, kteří prohrají.

- **Nezlehčujte situaci a emoce dítěte v ní.** Nesnažte se hned řešit problém dítěte - nechte ho prožít emoce, vypovídat se a dostat zpět do dobrého pocitu, aby mohlo situaci řešit samo nebo si případně říct o pomoc. Není přitom potřeba (často to není ani vhodné) takovou situaci řešit v celé skupině (třídě). Venkovní prostor zpravidla nabízí příležitosti, kde je možné si popovídat v klidu o samotě.

Proč je dobré, aby i učitelé znali své vrozené potřeby?

Učitelé se často ptají, jak vrozené potřeby různých typů žáků skloubit do jedné výuky. Rozhodně není nutné znát potřeby všech jednotlivých žáků ve třídě. Klíčové je nejdřív zmapovat, s jakými vrozenými potřebami jsem přišel na svět já, jako učitel. Ať totiž chci nebo ne, vnímám žáky často ze svého úhlu pohledu – optikou svého vlastního typu osobnosti, skrze vlastní potřeby.

I když se snažím nezaujatě pozorovat jejich chování, mám tendenci si ho interpretovat (vysvětlovat) po svém – vidět za ním nikoliv potřeby žáka, ale své vlastní. Pokud si uvědomuji, jak rozmanité potřeby mohou žáci mít a jaké mám já, jako učitel, mohu zařídit, aby moje výuka nebyla příliš jednostranná a všechny děti si někdy „přišly na své“.

Je důležité si také uvědomit, že moje vlastní potřeby mě jako učitele ovlivňují víc, než si připouštím. Pokud je nemám dlouhodobě naplňovány, způsobuje to vyčerpání a stres.

Čím víc budu jako učitel rozumět sobě, tím otevřenější můžu být k vnímání potřeb mých žáků.

Učení venku = prostor, kde se projeví žákova přirozenost

Učení venku, příroda, strom, chodník i schody před školou jsou interaktivní učebny, které nám nabízí nové příležitosti jak pozorovat žáky a vidět je v jiném světle. Les, vhodná zahrada, park či jiné podnětné místo, kde se mohou děti s větší svobodou pohybovat v zeleni, se stávají přirozeným „asistentem“, který pomáhá individualizovat výuku, neboť každé dítě zaujme něčím jiným a pro různé typy dětí nabízí v jeden okamžik různé výzvy. Někdo se potřebuje proběhnout, jiný v klidu pozoruje život na kůře stromu, jiná skupina žáků sleduje ptáky na krmítku. V každý okamžik se tu žákům nabízí mnoho informací a zkušeností, které jsou obaleny reálnou situací, souvislostmi, a zároveň se jich děti mohou dotknout. Využijme to, co nám výuka venku nabízí, a sledujme různé potřeby dětí i své. Pomůže nám to rozvíjet i výuku uvnitř, ve třídě.

PS: Nezapomínejme na to, že pokud vyrážíme poprvé, na nové místo, či po dlouhém sezení a soustředění, děti se zpočátku mohou chovat jinak, než by odpovídalo jejich vrozeným potřebám. Potřebují uvolnit napětí, vybít nashromážděnou energii, prožít si místo. Teprve po tomto adaptačním čase se vracejí ke své přirozenosti. Nenechme se tedy od učení venku odradit prvním zážitkem, který bude pravděpodobně živelnější a na management skupiny náročnější, než bychom možná očekávali.

Svůj typ osobnosti si můžete určit (a o potřebách jiných typů u dospělých se dočíst) v knize **Ani mámy nejsou stejné. Mea Gnosis, Praha, 2019**

Více o vrozených potřebách dětí, včetně podrobností k jejich učebním stylům, najdete v knize **Nejsou stejné: Jak díky Teorii typů porozumět dětem i sami sobě. Mea Gnosis, Praha, 2018.**

www.teorietypu.cz